

Bunker

Kada je počelo branje jabuka kuća Pfempfleovih je zamirisala. U ambaru, na tremu, na odmorištu na stepenicama, posvuda su stajali sanduci puni jabuka, crvenih jabuka, zelenih jabuka, jabuka dramatično žuto-crvene ljuske, kao i jabuke hrapave ljuske. Činilo se kao da je čitavo imanje potpuno usmereno ka beračima gajbicama i korpama u koje su ubacivali jabuke. Traktor je kloparao i brundao, svakoga se dana radilo punom parom, čitav je zaselak Betnang od jutra do mraka bio na nogama. Baš u to vreme Kornicer je dobio jedan zvaničan dopis, koji ga je takoreći sasvim naelektrisao i potpuno odvojio od seoskih događaja. Ministarstvo pravosuđa novoosnovane pokrajine Rajnska oblast – Falačka ponudilo mu je mesto u zemaljskom sudu u Majncu. Šta je zapravo bio zemaljski sud i šta je značio^{18?}

Zamislite neku zemlju ili pokrajinu, pa onda unutrašnjost te zemlje, sa pustim putevima, blatnjavim putevima, prebijenim psom koji zavija u senci, a čiji su preci ne tako davno život provodili vezani lancem, tuga i tužakanje, sudija u masnoj odori, bez imalo sjaja, rukava prašnjavih od silnih predmeta, retke kose prašnjave od silnih predmeta, nakašlja se pre no što progovori promuklim glasom. U ime naroda. Ima li taj narod uopšte ime, ima li taj narod uopšte neko lice? Ima li zemlja uopšte sud? Da li je zaslužila da ima sud? Da li je to za sam sud pad na niske grane? I da i ne. Ima sudija koji vole da rade sami, da sasvim sami donose presude, to su sudije-samotnjaci, vole da sede sami, svako u svojoj kancelariji, sa raspećem na zidu, da se sa optuženim gledaju oči u oči, u historiji u kojoj su još samo zapisničar, javni tužilac i pravni zastupnik optuženog, vole te male kamerne igre odvagavanja i suđenja, i njihovo je mesto onda zaista u osnovnom sudu.

Oni se nikada ne suoče sa ubistvom, ni sa paljevinom kojom se ugrožavaju ljudski životi, ni sa pljačkom banke. Njima je sasvim lepo sa manje-više bezopasnim zaobilaženjima zakona, uvredama i krivokletstvima, sa simuliranjem pijanstva u nadi da će onda kazna biti manja. Oni su orali zemlju, čupali korov i nepravdu i sejali pravo. Da bi se stiglo do zemaljskog suda treba se, međutim, uspeti uz nekoliko stepenika, treba se uspinjati i uspinjati, tu je već predviđeno izvesno zastrašivanje. Sudija u zemaljskom sudu nikada nije sam, nego ima dva člana sudskog veća koji su i sami sudije po profesiji, i sa kojima onda temeljno preispituje svaki pojedinačni slučaj. Oni se njemu dive, što on od njih i očekuje. On napada, on obrazlaže, a ponekad se članovi sudskog veća malo povuku u stranu i šapuću mu nešto iza leđa, on može samo da nagađa šta, ali vođenje postupka ne ostavlja mu vremena da razbija glavu takvim stvarima. On je instanca, premda ne najviša, svakako ne najviša. Zajedno sa dvojcom članova on čini sudsko veće. Zemaljski sud je pećina, košnica, sudnica do sudnice, veće do veća, i svako od njih insistira na pravu i na pravdi, cenjka se sa zastupnicima tužbe i sa advokatima, svako od njih poziva svedoke, ispituje ih i sluša njihove zakletve. Zemaljski sud vibrira, živi, melje, i na kraju ispljune presude. On je velika, dobro podmazana mašina. Čovek u njega gurne ruku, kao u usta istine, a kada je izvuče odatle ona je izujedana, izgrebana i krvava. Ili je pak, nekim čudom, ostala nepovređena, netaknuta, ista kao i pre. To znači da je vlasnik dotične ruke oslobođen optužbe, u nedostatku dokaza. Još kao sasvim mlad pripravnik u Berlinu, Kornicer se odmah u sebi odlučio za zemaljski sud, a dobre ocene i preporuke su mu govorile u prilog. Zemaljski sud ne bavi se sitnim ribama: parničnim procesima samo onda kada je vrednost spora velika, a krivičnim procesima ukoliko je zaprećena kazna veća od pet godina. Zemaljski sud je Korniceru otvorio vrata čitavog jednog

sveta, kako se ispostavilo, samo zato da bi ga nedugo potom odatle proterali. Sada mu je pismo ministarstva pravde ponovo otvorilo vrata tog sveta, taj mu je dopis doneo satisfakciju.

Kornicer je rođen u Vroclavu, a od šesnaeste godine živio je u Berlinu. Berlin je napustio nevoljno, samo zato što su ga odande izjurili, proterali. Posle se u Havani već pomalo i navikao na karipsku tromost; morao je da se navikne i na тамошње ljuljuškanje i gugutanje, na svest o tome da se ne mora sve obaviti danas, nešto može ostati za sutra, ili prekosutra. Na kraju je čak i zavoleo život u toj preookeanskoj zemlji. Bilo je to nešto što uopšte nije očekivao, a sa čime je onda, na vlastito nemalo iznenađenje, ipak sasvim dobro izašao na kraj. Potajno je već mesecima, još od proleća, zamišljao da će jednog dana postati „pravi“ sudija tu, na Bodenskom jezeru, pa je čak, u nedostatku zemaljskog suda, bacio pogled, a i oko na osnovni sud u toj oblasti, na njegove škripave stepenice i na neravne klupe po hodnicima. Ali ga je pismo koje je dobio, sa ponudom koju je odavno čekao, naprosto ostavilo bez daha. Nije mogao tačno da zamisli taj grad na reci sa velikom katedralom, taj grad koji je pretrpeo teška razaranja (znači li to možda da mu je nedostajalo mašte?). Uprkos tome, želeo je da se ponovo bavi svojim zanimanjem, želeo je istinske zakone, a ne naloge okupacione sile, koji su se uvek lako mogli promeniti, u skladu sa političkim prilikama. Želeo je da deli pravdu u novoosnovanoj Saveznoj Republici Nemačkoj. Nije hteo samo da službuje u okviru pravnog sistema, hteo je aktivno da ga oblikuje. Da, hteo je konačno da bude sudija, bezuslovno je hteo da bude sudija. Biti sudija značilo je biti slobodan u odlučivanju, to je značilo biti priznat, neboriv autoritet. I tako je odgovorio, zahvaljujući se odmerenim tonom. Imao je osećaj da mu je sva dokumentacija, a i sama prijava na konkurs natopljena mirisom jabuka.

Porazgovarao je o toj ponudi sa čovekom u zavodu za za-

pošljavanje koji je bio zadužen za njegov slučaj. Taj mu je čestitao i rekao: Konačno, baš lepo! Kornicer se, međutim, nije sasvim oslobodio neodlučnosti, ali je izgubio nadu da bi mogao dobiti mesto u nekom sudu na samom Bodenskom jezeru. Pričao je Kler o tome da ponovo zasnuju sopstveno domaćinstvo, da im se vrate i deca, pričao je i pričao, sav radostan i uzbuđen. A i Kler se radovala, bila bi tako srećna kada ne bi više morala da radi u mlekari, kada bi mogla da počne ispočetka, pod boljim uslovima. Iz noći u noć kovali su planove.

Nedugo po zvaničnom dopisu iz Majнца je stiglo još jedno pismo. Kada je video ime pošiljaoca, Erih Dam, Kornicer se nekako prisetio da je to verovatno nekadašnji sudijski savetnik iz Zemaljskog suda u Berlinu, čijeg lica jedva da se sećao, već pre izvesne odsečnosti, izvesne asketske revnosti, koja u ono vreme još uvek nije imala sasvim jasan cilj (ili je Kornicer bar tako verovao), a čije su mu posledice usled gubitka posla ostale nepoznate. Dam je u međuvremenu postao advokat u Visbadenu, *nakon izvesnih lutanja*, kako je napisao. Ali zašto je uopšte i pisao Korniceru? Čuo je da će Kornicer možda dobiti mesto u Zemaljskom sudu u Majncu, pa je dalje pisao: *Verujem da bismo mogli dobro da sarađujemo, pošto delimo isto, tradicionalno polazište. To je prvo što sam želeo da Vam kažem, dok ono drugo nije baš toliko jednostavno.* Da, zaista, zašto mu je taj čovek uopšte i pisao? Da li je to zajedničko polazište bilo shvatanje pravnog sistema kakvo je bilo 1929. godine, sa svim merama cenzure, koje su ukazivale na izražene političke razlike? Ili je možda i 1933. godinu, suštinski pogrešno, shvatao kao polazište koje im je „ipak još uvek“ zajedničko, samo što Kornicer nije mogao da ga se drži, a da mu to ne dođe glave. Ili je Dam verovao da je dobro sarađivao sa Kornicerom kada je (ili zato što je) ovaj izbačen s posla i izgubio status državnog službenika? Da li ga je neko uopšte pitao: Šta ćete sada? Ili bar rekao: Šta god bilo, neka vam je sa

srećom. Ali nije bilo nikakvog saželjanja, ni mrvice saosećanja, ali je zato bilo zlobne radoznalosti i hladnog, distanciranog ćutanja. Ničega drugog Kornicer nije mogao da se seti. A to drugo o čemu je Dam želeo da ga obavesti bili su loši uslovi života u Majcu, koji nisu ni prineti zlatnom rogu izobilja u u rajskim pejzažima kraj Bodenskog jezera. Uopšte nije pitao šta je Kornicer radio u međuvremenu, niti kako mu je bilo, ni jednom jedinom rečju nije to pomenuo. Bila je to demonstrativna nezainteresovanost, kao da je Kornicer deset godina proveo u rekviriranoj vili, sa slobodnim pristupom u blagoslovenu Švajcarsku: *Smatram se obaveznim da Vam skrenem pažnju na izvesne nepovoljne uslove, da se ne biste posle razočarali.* Dam je pisao o porezima, o cenama, a pre svega o nedostatku stambenog prostora. *Uslovi stanovanja su u Majncu, koji je gotovo 95% razoren, izuzetno nepovoljni. Isto važi i za grejanje. Smatrali biste se srećnim ukoliko bi Vam u zimskim mesecima prošlo za rukom da koliko-toliko zagrejete makar jednu jedinu sobu. Po pravilu, međutim, ni to nije moguće, sledovanje koje čovek dobija jedva da je dovoljno za kuvanje. Što se duvana tiče, sledovanje iznosi otprilike tuce cigara mesečno ili odgovarajući broj cigareta.* Ali izuzimajući takve neprijatnosti, *mi stariji sasvim lepo živimo od sećanja* (O kakvim to sećanjima, dodavola, on govori?, pitao se Kornicer čitajući pismo), *šteta samo što se od toga čovek ne može ni zasititi, a ni ogrejati. Osim možda onih koji su sami po sebi takve naravi da lako prokuvaju, što pretpostavljam kod Vas nije slučaj. Uprkos svemu ovome, ne smete dozvoliti da Vas ove ogoljene činjenice uplaše. Svi se na kraju ipak nekako snađemo, premda se svakoga dana iznova čudimo da nam to kako-tako uspeva. Strpljenje je najbolji anđeo čuvar, koji se stara za sve nas.*

Budite, molim Vas, ljubazni da mi što pre javite da li dolazite u Majnc. Nema potrebe da naglašavam da ću učiniti sve što je u mojoj moći da ovde ne budete osuđeni na život koji nije do-

stojan ni pećinskog čoveka. A nakon ovih redaka Dam se ljubazno oprostio od Kornicera, ostavivši ga da se čudi i samom pismu, a i njegovom sastavljaču. Ni pored najbolje volje nije uspevao da se seti da je imao bilo kakvog anđela čuvara, ali se zato odlično sećao toga da se takoreći hronično osećao potpuno nezaštićenim, kao i toga da je stalno morao da se nekako snalazi i da se bori. Najradije ne bi uopšte ni odgovarao na ovo pismo – odbijali su ga i njegov ton, a i ta njegova mešavina između nezgrapne prisnosti i neprihvatanja svega što je novo. Damovo pismo preveo je ovako: „Najviše bi mi odgovaralo da uopšte ne dolazite, ali ako već dođete, onda neizostavno dođite pod moj uticaj, tako ste ipak najneškodljiviji.“ Nekako se naterao da Damu napiše par redova, formalnim tonom. Rekao mu je da još uvek nije doneo konačnu odluku, već prvo želi da ispita situaciju. Predsednika zemaljskog suda detaljno je, međutim, u pismu izvestio o svojoj zabrinutosti zbog toga što nakon dugog boravka u emigraciji, u najgorim mogućim uslovima stanovanja, kao i nakon trenutnog obitavanja u ženinom iznajmljenom sobičku, sada treba da prihvati posao u gradu koji je pretrpeo tako velika ratna razaranja (nije navodio procenat koji mu je Dam pomenuo u svom pismu). Zato moli predsednika suda da mu pomogne u pronalažanju stana. Odgovor iz Zemaljskog suda u Majncu bio je izuzetno ljubazan što se tona tiče, ali mu je sadržina zato bila nedvosmislena i ne baš povoljna. U centru Majнца razoreno je 75% zgrada, oskudeva se u stambenom prostoru, a Zemaljski sud ne može da mu pomogne u potrazi za stanom. Najbolje bi bilo da Kornicer na početku stanuje u hotelu, u istom onom u kome su se smestili i sve druge novopostavljene sudije pri Zemaljskom sudu. Kornicer je procenat koji mu je pomenuo Erih Dam u glavi uporedio sa verodostojnijim procentom koji je naveo Zemaljski sud, pa se zapitao: Šta li je Dama navelo na to da mu navede tako odbojno visoku cifru? Činilo mu se da se

u njoj krije sugestija da će se pokajati ukoliko ode u Majnc. Da će živeti kao beskućnik među ruševinama. Pokazao je pismo Kler i nije morao mnogo da objašnjava. Više je nego jasno video razočaranje na njenom licu. Znači, za sada ništa od zajedničkog domaćinstva, opet rasejanost, promene, još jedan provizorijum, ponovo provizorijum.

Kler ga je otpratila do železničke stanice. Oprostili su se bez mnogo reči, a on je ostao zbunjen i pomalo bespomoćan. Nešto se završavalo, nešto što je počelo pod jabukama, pod ostacima snega koji ližu sunčevi zraci. Kler i Rihard Kornicer razmenili su mišljenja i predstave koje su se razvile u vreme koje su proveli razdvojeni, plašeći se da možda neće moći da ih usklade, pa su zato misli, osećaje i reči pružali oprezno, kao puž rogove, a kada im se te reči ne bi pronašle ćutali su, da ne bi povredili ono drugo. Niko nije bio kriv za to što su ponovo morali da žive razdvojeno. Neće to dugo trajati, rekao je Rihard, da bi utešio Kler. Video je njeno tužno lice, njene stisnute usne, njenu skamenjenu nepomičnost, i nije mu nimalo prijalo što je vidi tako obeshrabrenu. To je samo nakratko, ponovio je, izdržali smo već i mnogo više od toga, Kler. Da, rekla je na to ona, već smo izdržali i više, ali sada ne mogu više. Kornicer joj je položio ruku na podlakticu i rekao: Ali ti si tako jaka. Taj ju je apel naterao da se sasvim povuče, ućutkao ju je, takoreći. Nije lako kada čovek mora da bude jak. On se ukrcao u voz, smestio prtljag, a kada se vratio do vrata vagona ona se već bila okrenula, udaljavala se polako peronom ka staničnoj zgradi, nesigurnim koracima, kao da odjednom ne vidi dobro ili kao da je pijana. Potom je više nije video, a ona se nije čak ni okrenula da ga još jednom vidi.

Putovanje vozom od Lindaua dolinom Rajne bilo je poput zelene trake. Korniceru su u pamćenju ostale bukove šume, livade, beli oblacići, a onda su se pred Manhajm navukli tamniji oblaci, izgledalo je kao da se sprema oluja. Ali do očeki-

vanog pražnjenja nije došlo. Umesto toga Kornicer je, dok je voz ulazio u grad, video razrušenu luku, skladišta razvaljena poput polomljenih kutnjaka, razjapljene ciglene zgrade, načete mostove za koje je bilo teško reći da li su dovoljno bezbedni ili potpuno nebezbedni, video je uneravnuteženu statiku i uneravnutežene glave, ogoljene dimnjake i mračne tamne rupe u nizovima zgrada, a u njima povisoko drveće, veoma često kruške. Video je grmlje jorgovana kako se zeleti, pucajući od snage i rastući tako neumoljivo kao da se hrani ruševinama, poput neke hijene.

Kada je izašao iz stanične zgrade (ili iz onoga što je od nje preostalo) razaranje je osetio kao šok. Išao je niz neku aleju na čijem je rubu usamljen stajao neki pseudorenesansni svod, dok se zgrada iza njega sasvim urušila, pa je svod stajao tako ogoljen i nezaštićen, kao da bi ga mogao odneti i najmanji dašak vetra. I ugao neke kuće, ukrašen srednjovekovnom Madonom, čije je dete blagosiljajući pružalo ruku, ostao je da stoji, dok je iza njega ležala gomila ruševina, pa je sada izgledalo kao da dete greškom milosrdno blagosilja baš taj šut.

Začudila ga je spoznaja da se kuće sastoje od toliko pojedinačnih cigala, da se od tih cigala i od tog kamenja može napraviti tolika gomila, prava planina, u čijim se pukotinama onda skupljala prašina, ili zemlja, na koju bi padalo seme i puštalo tu korena. Stran mu je bio i miris tog grada, istovremeno na požar i na vladu, bio je to miris kakav nikada ranije nije osetio. A onda je pored njega protruckao tramvaj, na kome je kurzivom pisalo: *Uživajte u ukusu Jakobsove kafe!* Glagol je bio podvučen energičnim potezima. Tramvaj je nosio broj 160 i srećno je prebrodio sve nedaće prethodnih godina. Stao je pred je pred jednom kućom od cigle sa pročeljem sa tri prozora, koja je verovatno podignuta tamo negde početkom dvadesetog veka. Stajala je sama među ruševinama, a drugi i treći sprat su joj nedostajali, kao da ih je neko

britvom odsekao. Donji deo kuće izgledao je netaknuto, izuzimajući oštećenja od gelera na fasadi i naprsline u peščaniku oko prozora. Ali, vrata su joj ipak bila zakucana daskom, a roletne u prizemlju i na prvom spratu bile su spuštene. Unutrašnjost joj je, činilo se, mračna, kroz naprsline nije prodirao ni tračak svetlosti. Znači da je verovatno ipak bila neupotrebljiva zbog ruševina koje su po njoj popadale sa viših spratova, ugljenisanih greda ili zbog vode koja je prodirala kroz rupe. Kornicer se odjednom setio toga da je svojevremeno u Vroclavu stanovao u sličnoj kući, pa ga je možda zato napuštenost ove kuće toliko pogađala. Unutra je mogao biti i on sam, on sam kao mladić, koji još uvek zamišlja svetlu budućnost, budućnost koje neće biti.

Hotel nije bio daleko od železničke stanice, pronašao ga je bez teškoća. Na njegovo iznenađenje, nalazio se u podzemnom skloništu, tako da su gosti, ulazeći u njega, morali da se spuste niz dvadeset stepenika. U pismu iz Zemaljskog suda to nije stajalo. Zaprepastilo ga je to s kakvom je veštinom nekađašnji masovni smeštaj pretvoren u prijatan i udoban hotelski hol. Na sve su strane gorele lampice sa svilenim abažurima, tako da se, bar u prvom trenutku, nedostatak dnevnog svetla uopšte nije ni primećivao. Samo se na ulazu u dugačak hodnik videlo podrumsko osvetljenje, sa golim kablovima i sa staklenim štitnicima zaklonjenim žičanim korpama. Zamišljao je ljude kako se ovde tiskaju nakon signala za zabunu, majke sa decom kako se tiskaju na klupama, redare, strah i znoj u skloništu, dok su saveznici bombardovali Majnc. A mogao je da zamisli i sebe, kao lik u romanu, kao muškarca koji je, izgubivši ženu i decu, potražio zaštitu u skloništu, gde je onda, na sopstveno zaprepašćenje, naišao samo na jedan miris: na miris truleži. Grobljanski miris, to je osećao, ali je tu reč i taj pojam potiskivao. Sada je podzemno sklonište bilo hotel sa preko stotinu ležajeva. Na recepciji je

zatekao neku ljubaznu ženu, koja je i svojom odlučnošću odbijala da podseća na tek nedavno odbačenu istoriju hotelskloništa. U holu su stajali klupski stolovi i fotelje, ulazni deo ulivao je gotovo otmenu smirenost, dok su uređaji za ventilaciju vešto prikrivali činjenicu da goste ovde od spoljnog sveta dele zidovi debeli nekoliko metara. Jedino su metalna protivpožarna vrata svaki put treskala poput grmljavine. Nasuprot holu, uske sobe asketskog izgleda pre su nalikovale brodskim kabinama ili zatvorskim ćelijama. Neonsko svetlo, pod kojim su se oči naprezale, obasjavalo je jedan sto, jednu stolicu, jednu kuku na zidu i jedan krevet, postavljen po dužini, sličan vojničkom krevetu, prekriven ćebetom zategnutim pod kornac. Kada se smestio, Kornicer je iz susedne kabine čuo kloparanje pisaće mašine, koje je odzvanjalo o betonske zidove. To mu je izgledalo kao da neki zatvorenik u svojoj ćeliji kuca molbu sudiji, koji on, Kornicer, u datom slučaju nikako ne bi želeo da bude. Kada bi zatvorio vrata za sobom čovek je morao da kaže: Prespavaj jednostavno ovde i ne razmišljaj o tome šta nije uzdrimalo ovo podzemno sklonište.

Kornicer je nešto kasnije napustio svoje podzemno sklonište, izašao da se prošeta nakon dugog puta, pojeo je kobasicu i malo razgledao grad, odnosno ono što je od njega ostalo. Video je tornjeve, svodove, prikrljene krovove i jarko svetlo iz podruma i suterenskih prostorija, kraj čijih se prozora sušila odeća. Ulice su se oprezno pružale kroz noć, a tu i tamo zasjala bi i poneka svetleća reklama. U noći, pod mesečinom, svi su ti građevinski elementi bili čudno izdvojeni, lišeni konteksta. Polurazrušeno stepenište obraslo cvećem, dimnjaci, krateri koji zjape poput ogromnih rana – ono što je ostalo izgledalo je još apsurdnije od onoga što je srušeno. Jedna visoka fasada još je bila tu, dok je kuća iza nje nestala u gomili ruševina. Samu fasadu privremeno su pridržavale grede, tako da je podsećala na kulise za neki film koji će se tu sni-

mati narednog jutra, pri dnevnoj svetlosti. Jedino je česma na glavnom trgu bila potpuno neoštećena, tako da je voda nesmetano žuborila, kao i uvek. Tokom rata grad je oko ove česme podigao zid kako bi je zaštitio od gelera. U centru grada bilo je tiho, bar u onim ulicama kroz koje je Kornicer prolazio. A to ga je zbunjivalo, nakon dugog boravka u selu povrh Bodenskog jezera zamišljao je da u gradu sigurno postoji nešto poput noćnog života, a možda je zaista i postojao, samo se odvijao pod zemljom ili u nekom sasvim drugom kraju. Kornicer nije upoznao sirene, a ni kuće koje se ruše, o kojima su ostali hotelski gosti narednog jutra za doručkom pričali sa trijumfalnom dramatičnošću. Majnc je doživeo više teških vazdušnih napada. Prva dva britanska napada na ovaj grad bila su 12. i 13. avgusta 1942, ispričala mu je žena na recepciji. U Frankfurt su tada iz Majнца stizale nepregledne reke izbeglica, žena i dece. U luci su potopljena 34 teretna broda, do vrha natovarena ugljem. Englezi su snimali grad iz vazduha, da bi potom objavili spisak svojih uspeha.

1. Katedrala: uništen krov i oštećen klaustar.
2. Pozorište: pretvoreno u prah i pepeo.
3. Biskupija: izgorela.
4. Gradska većnica: izgorela.
5. Palata pravde: izgoreo krov.
6. Zamak, muzej: izgoreli do temelja.
7. Biblioteka: delimično izgorela.
8. Oficirski kazino: izgoreo.
9. Uprava železnice: delimično uništena.
10. Bolnica u nekadašnjem jezuitskom semeništu: izgorela do temelja.
11. Zgrada kuglaškog kluba: krov teško oštećen.

Drugim rečima, rekla je žena, naginjući glavu kao neko ko zaista poznaje stvari:, protivnik je raspolagao tolikim brojem